

С. 102–105. 17. Чернышева Т. Н. Новогреческий говор сел Приморского (Урзуфа) и Ялты, Первомайского района, Сталинской области (Исторический очерк и морфология глагола) / Т. Н. Чернышева. – К. : Изд-во Киев. гос. ун-та им. Т. Г. Шевченко, 1958. – 80 с. 18. Чернишова Т. М. Про грецький фольклор на Україні / Т. М. Чернишова // Народна творчість та етнографія. – 1960. – № 5. – С. 97–103. 19. Шапурма А. Го палы ирта ст'Сартана : избр. произведения / А. Шапурма. – Севастополь, 2006. – 204 с. 20. Πάλπου-Ζουραβλίββα Ατ. Η ταιρορουμαίικη διάλεκτος των Ελλήνων της Αζοφικής στην νοτιοανατολική Ουκρανία (περιοχή της Μαριούπολης) // Αρχείο Πόντου. – Αθήνα, 1995. – Τ.46. – Σ. 162-274. 21. Χρίστου Χ. Η γλώσσα των Ελλήνων της Αζοφικής // Ενδείκτης: μετανάστες, ομογένεια, απόδημοι. Ενημερωτικό δελτίο του Πανεπιστημίου Κύπρου. Ιούλιος 2006. – Τευχ.15. – Σ. 27-39. 22. Τα Μαριουπολίτικα: τραγούδια, παραμύθια και χοροί των Ελλήνων της Αζοφικής / by Alexander Ashla. – Athens, 1999 (CD).

Кухарчук Г. В., викл., **Азарова Л. Є.**, д.філол.н., проф.,
Вінницький національний технічний університет

ДО ПИТАННЯ ВИОКРЕМЛЕННЯ ПОНЯТЬ «АБРООСНОВА» ТА «АБРОМОРФЕМА» В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У статті розглянуто питання виникнення аброоснов та аброморфем, визначено основні аброморфема, що функціонують у сучасній українській мові.

Ключові слова: абрєвіація, абрєвіатура, аброморфема, аброоснова, складноскорочені слова, формалізований компонент, структурна морфема.

В статье рассматриваются вопросы появления аброоснов и аброморфем, выделено основные аброморфемы, которые функционируют в современном украинском языке.

Ключевые слова: аббревиация, аброморфема, аброоснова, сложносокращенные слова, формализованный компонент, структурная морфема.

The article deals with the problems of abromorphemes and abrobasises in the modern Ukrainian language, was researched abrobasises which are using in the language.

Key words: abromorphemes, abrobasises, abbreviations, morphemes, components, complex words.

Абревіатура є засобом концентрації інформації, економії часу комунікантів. Абревіатури в одній назві поєднують предмети та їх якості, тому в семантичному плані є об'ємнішими порівняно зі звичайними словами. Актуальність абревіації пояснюється доступністю, оперативністю їх створення, раціональністю їх структури, що полягає в їх лаконічності, економічності, семантичній місткості, інформативності. Незважаючи на досить численні, хоча здебільшого фрагментарні дослідження, присвячені проблемам абревіації у сучасній українській мові, скорочені лексичні одиниці залишаються в ба-

гатьох аспектах загадкою в лінгвістичному плані. В україністиці абрєвіатури досліджували К. І. Тронь [18], М. Г. Сердюк [14,15], Р. Ф. Возна [2], Г. М. Вінар [1], І. М. Думчак [3], Н. Ф. Клименко [5,6,7,8,9], О. А. Стишов [16], А. Нелюба [12,13], Л. П. Кислюк [4], І. М. Климович [10], М. Ландер [11], проте скорочені лексичні одиниці залишаються ще недостатньо вивченими. Відсутня однозначність у термінології на позначення явищ абрєвіації – має місце різне розміщення однакових понять, паралельне вживання різних термінів на позначення одного поняття. Немає єдності поглядів у лінгвістів і на причини виникнення абрєвіатур, що й зумовлює **актуальність** розвідки. **Мета** статті – дослідити питання виокремлення «аброморфем» та «аброоснов», визначити мовні та позамовні чинники виникнення цих понять, виділити найуживаніші з них у сучасній українській мові.

Для досягнення мети розв'язано такі **завдання**:

- 1) розглянуто різні погляди на поняття «аброморфема» та «аброоснова»;
- 2) досліджено питання виникнення цих компонентів;
- 3) визначено основні аброморфєми, що функціонують у сучасній українській мові.

Під **абрєвіацією** розуміється не будь-яке скорочення в мові, а процес скорочування словосполучень до початкових елементів слів, синтаксична конденсація назви, вираженої словосполученням. **Абрєвіатура** – скорочений відповідник словосполучення, що утворився внаслідок абрєвіації. Первісно (генетично) всім абрєвіаціям властива семантична багатоеlementність, оскільки вони виникають як знаки знаків. У подальшому абрєвіатури можуть залишатися такими самими дійктивними знаками обмеженої сфери вживання, незрозумілими без контексту (це стосується в першу чергу вузькоспеціальних термінів-абрєвіатур). Інша частина абрєвіатур (загальнонаукові терміни, абрєвіатури, що зазнали детермінологізації, набули статусу узуальних одиниць) перетворилися на звичайні автосемантичні лексеми необмеженої сфери вживання, зрозумілі поза контекстом.

Завдяки абрєвіації виникли нові морфєми, тобто нові значущі частини слова, які можуть використовуватися в подальшому словотворенні. Ці морфєми виникли з усічених частин першої (іноді другої або останньої) частини складноскороченого слова, які не дорівнюють, як правило, кореням, наявним морфємам і навіть складам скорочених слів. Такі морфєми відрізняються структурно від звичайних тим, що вони більш аглютинативні, а семантично – тим, що вони являють собою морфєми-синоніми цілих слів при частковій омонімії з початком цих слів, тобто це морфєми, хоча й нової якості. У тих випадках, коли усічена частина розуміється лише на тлі відповідного словосполучення, про морфєму ще не можна говорити, як би часто це слово не вживалося. Отже, далеко не всі компоненти складноскорочених слів стають морфємами й отримують власне значення. Абрєвіатурне усічення стає морфємою лише в результаті повторюваності, високої частотності при тому самому лексичному значенні.

Поняття і термін «аброморфєма» («абрєвіативна морфєма») з'явилися у 60-х роках минулого століття у працях російських лінгвістів. Першою спробою дослідити і теоретично обгрунтувати поняття «аброморфєма» є праця Д. Алексєєва «Сокращенные слова в русском языке» (Саратов, 1979). Українські мовознавці почали вживати цей термін пізніше, хоча ідея поділу абрєвіатур на морфєми відома теж із 70-х років ХХ століття. Науковці використовували термін «формалізований компонент» [Тронь 1970, 17], «структурна морфєма» [Сердюк 1971, 14].

Термін «аброморфема» в українському мовознавстві почала вживати Н. Ф. Клименко. Вона порівняла складові абрєвіатур з мотивувальними словосполученнями і виокремила в подільних абрєвіатурах спеціальні аброморфєми [Клименко 1998, 44]. Дослідниця називає **аброморфємами** компоненти, утворені від прикметників. Подібної думки дотримується і М. П. Сердюк, вважаючи слова з міжнародними компонентами абрєвіатурами, які виторилися під впливом дії загальнономовного закону конденсації складних назв в однослівні [Сердюк 1981, 75].

У нашій мові з'явилося таких морфем чимало: **вет-, військ-, мат-, мед-, політ-, проф-, рев(ветдопомога, ветлікар, ветпункт, ветсанітар, ветфельдшар)** чи **-кор, -ком, -орг (власкор, спецкор, конкор)** [Клименко 2004, С.7]. Вони не дорівнюють кореням нових слів, наділені значенням, можуть бути повторюваними і частотними, а також сполучаються з різними основами (*політапарат, політбюро, поляте'язень, політграмота, політекономія, політемігрант*), отже, використовуються як активний словотворчий формант. Компоненти, представлені у складноскорочених словах, треба розглядати як самостійні морфєми зі значеннями, що відповідають значенням основ, від яких вони утворені. Їм властива повторюваність у морфемній структурі слова, а отже, й самостійне значення у процесі словотворення, свої закономірності комбінаторики та дистрибуції у слові [Клименко 1990, 44 – 45]. Для аброморфем характерне утворення низки однотипних слів і, що більша їх кількість, то більш самостійною є аброморфема. Проте тільки в разі первинного вживання компоненти складноскороченого слова безпосередньо співвідносяться з мотивувальним словосполученням. У подальшому функціонуванні, набуваючи регулярності, аброморфєми приєднуються відразу до цілого слова. Аброморфєми мають відносну самостійність значення, що розвивається внаслідок регулярності. Сприймаючи аброутворення, ми йдемо не від назви до абрєвіатури, а навпаки, від компонентів скорочення до розгорнутого найменування. Проблема полягає в тому, що абрєвіатурні морфєми за одними ознаками близькі до коренів, за іншими – до афіксів, за семантикою – до основ, а загалом вони мають властивості, які притаманні тільки їм одним – аброморфємам. Аброморфєми не збігаються своїми межами зі звичними морфємами, коли утворюють складноскорочені слова, але вони мають ознаки, притаманні морфємам як мінімальним значущим частинам слова. Аброморфєми повною мірою відповідають вимогам, які висувають до морфем, але мають і свої особливості. Аброморфєми та аброснови формують фонд нових слів в українській мові. Вони настільки частотні в текстах, що змінюють морфемний образ складного слова в українській мові, для якого характерне поєднання основ за допомогою сполучних голосних.

Останнім часом у мові зросла кількість кореневих гнізд зі складних слів, об'єднаних зв'язаними абросновами. Такі слова виражають однотипні значення, чітко виділяються у часто використовуваних словах, що сприяє усвідомленню їх як окремих морфем. Н. Ф. Клименко вважає, що найбільшу словотвірну продуктивність розвивають аброснови з фінальною **о (аудіо-, біо-, еко-, кріо-, фіто-)**. На її думку, «легкості засвоєння їх сприяє регулярність їхнього значення, пов'язаного з називанням явищ, розповсюджених у сучасному світі, а також форм аброснов з **о** в кінці, що полегшує їм сполучення з іншими основами, бо відповідає поширеній моделі основоскладання з єднальним голосним **о**» [Клименко 2008, 189].

Аброоснови на приголосний також є продуктивними. Аброоснови **арт-, поп-, рок-**чітко виділяються у словах й усвідомлюються як знаки певних понять. Так, **арт**відсилає носія мови до ідеї художньо-культурних цінностей (рідкісних книжок, ікон, картин, скульптур), **поп**– до чогось масового, популярного, **рок**– до всього, що стосується рок-музики. Н. Ф. Клименко зазначає, що в гніздах цих слів з'являються неологізми-гібриди (**поп-виконавець, поп-спалах**), а деякі з них корелюють між собою з другими основами (**поп-співак, рок-співак**), що свідчить про зростання словотвірного потенціалу запозичених основ цього типу і використання їх у ролі словотворчих засобів мови [Клименко 2008, 190]. Лексичний склад української мови постійно поповнюється як питомими, так і запозиченими аброосновами (**буд, побут-, бух-, світ-, рем-**).

В україністиці Н. Ф. Клименко найбільше приділила увагу питанням виокремлення та функціонування аброоснов. Такі одиниці вона вважає напівабревіатурами-напівкомпозиатами (*технопарк, технократ*) або напівабревіатурами-напівюкстапозитами (*стрес-реакція, стрес-фактор*) [Клименко 2008, 141, 146]. В сучасній українській мові утверджуються нові моделі абревіатурного способу творення слів, що позначено переходом композитних основ до аброоснов, які, скорочуючись не на морфемному шві, поєднуються з іншими основами єднальним голосним **о**. Прикладом їх можуть служити **азбо-, акусто-, алюмо-, армо**[Клименко 2008, 149].

Основною причиною поповнення списку аброоснов є детермінація лексики в мові. Виокремленню поняття «аброоснова» та «аброморфема» сприяли й інші причини, і в першу чергу – особливі соціальні умови існування мови. Ці поняття з'явилися наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, тому до позамовних чинників можна віднести і так звану перебудову в колишньому СРСР, і здобуття Україною незалежності, пожвавлення зв'язків зі світовою спільнотою, розвиток економіки, промисловості, техніки, науки, культури, що у свою чергу сприяло динамічним соціально-політичним, економічним і культурним перетворенням, активізувало процеси номінації та комунікації. Але досить часто з уточненням, деталізацією деяких понять, пов'язаних з новими досягненнями науки та техніки, зі спеціалізацією багатьох технічних та трудових процесів виникає потреба висловити складне поняття, унаслідок чого творяться як нові слова, так і номінативи у формі словосполучення. Пожвавлення темпів суспільного життя спричиняє потребу стислого та зручного найменування. У зв'язку з цим у сучасній мові діють і мовні чинники, найосновнішим з яких виступає закон економії мовної енергії, мовних засобів. Скорочення словосполучення до слова виявилось досить зручним способом утворення нових термінів, стислих, виразних та гнучких. Найбільш продуктивною моделлю є абревіатури, утворені на базі узгодженого словосполучення «прикметник – іменник», в яких усічена частина прикметника, аброморфема, приєднується до повного головного слова як за допомогою єднального **о**, так і без нього (пор., *алюмомідь – спецрахунок*). Відомо, що спочатку цей тип скорочень використовували лише в офіційно-діловому мовленні на позначення назв закладів, організацій (тобто власних назв) або адміністративних посад. Сьогодні ж цей тип слів широко використовується і для найменування різних предметів – механізмів, приладів, устаткування, технічних пристроїв: *земснаряд, врубмашина, турбобур, пневмомолот, гідроавтомат*; дій та процесів: *ветдопомога, артобстріл*; речовин і матеріалів: *пластмаса, склошифер*; осіб за професією, заняттям: *авіаконструктор*,

автослюсар, телеглядач; побутових предметів тощо, тобто для створення загальних назв, що є ознакою поширення слів цього типу в мові.

Отже, активізація творення часткових скорочень, які є засобом економнішої вторинної номінації порівняно з первинною, зумовлена дією двох протилежних тенденцій у сучасній мові: зростанням кількості складних найменувань у міру ускладнення людського знання і прагненням до ощадливого використання засобів. Вибір частковоскороченої моделі з ряду інших видів абрєвіації спричинений прозорістю внутрішньої форми часткових скорочень, що забезпечується оптимальним збереженням матеріальних сегментів вихідного словосполучення і граматичного оформлення головного слова. Тенденція до економії мовних зусиль спричиняє не лише розширення фонду аброморфем та аброоснов, а й активне поповнення аброутворень, які оминають стадію співвідношення мотивувальне словосполучення – абрєвіатура й одразу будуються за зразком-моделлю. Частковоскорочені утворення набувають аглютинативних рис завдяки тому, що в складі абрєвіатур усічені компоненти втрачають властивості самостійних слів, стають частиною нової назви, яка представляє предмет в єдності з його ознаками, одержує свою лексико-граматичну характеристику, свій наголос, нівелюючи лексико-граматичні особливості інших слів базового словосполучення. Складноскорочені слова засвідчують зростання актуальності відповідних понять і реалій у сучасному житті української і світової спільноти.

1. Віняр Г. М. Словотворчі тенденції в сучасній українській мові (на матеріалі усного і писемного мовлення 80-х – поч. 90-х рр. ХХ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Г. М. Віняр.– Дніпропетровськ, 1992. – 16 с. 2. Возна Р.Ф. Абрєвіатури в діловому мовленні / Р. Ф. Возна // Культура слова. – К., 1981. – Вип. 23. – С. 48 – 50. 3. Думчак І. М. Універбації в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. філол. наук / І. М. Думчак.– Івано-Франківськ, 1998. – 16 с. 4. Кислюк Л. П. Особливості творення і функціонування абрєвіатур та їх дериватів у мові преси / Л.П.Кислюк // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2004. – Вип. 11 – Кн. 1. – С. 187 – 190. 5. Клименко Н. Ф. Абрєвіація. Українська мова. Енциклопедія // Редкол.: Русанівський В. М., Тираненко О. О. та ін. – К.: Українська енциклопедія, 2004. – 824 с. 6. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : Монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с. 7. Клименко Н. Ф. Морфемно-словотвірний фонд української мови як дослідницька та інформаційно-довідкова система / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. І. Комарова, Т. І. Недозим, Т. В. Іванова // Мовознавство. – 1990. – № 6. – С. 41 – 50. 8. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. – К.: ІЗМН, 1998. – 182 с. 9. Клименко Н. Ф. Як народжується слово: Науково-популярне видання / Н. Ф.Клименко. – К.: Рад. школа, 1991. – 288 с. 10. Климович С. М. Структурно-семантичні типи аброутворень в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова» / С. М. Кочан. – Запоріжжя, 2008. – 20 с. 11. Ландер М. Абрєвіатури зі значенням інструменталія в сучасних галузевих терміносистемах / М. Ландер // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика», Випуск 7. – Х., 2008. – С. 188 – 189. 12. Нелюба А. Від графічної економії до нових словотворчих засобів і основ (складання скорочених основ і його наслідки в словотвірній номінації) / А. Нелюба // Вісник Прикарпатського

національного університету ім. Василя Стефаника. Філологія. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – Вип. XV – XVIII. – С. 222 – 226. 13. Нелюба А. Номінативно-словотвірні можливості аббревіатур / А. Нелюба // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – Харків, 2004. – Т. 10. – С. 233 – 241. 14. Сердюк М. Г. Аббревіатури и графические сокращения в украинском языке: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02. «Языки народов СССР» / М. Г. Сердюк. – Харьков, 1971. – 20 с. 15. Сердюк М. Г. Аббревіатури і співвідносні з ними слова та словосполучення / М. Г. Сердюк // Українське мовознавство. – 1981. – Вип. 8. – С.69 – 76. 16. Стишов О. А. Нові аббревіатури в мові мас-медіа кінця ХХ століття // О. А. Стишов // Мовознавство. – 2001. – № 1. – С. 33 – 40. 17. Титаренко Н. А. Слова з компонентом автов сучасній українській мові / Н. А. Титаренко // Науково-технічний прогрес і мова : Тези доп. респ. наук. конф. – Житомир, 1976. – С. 150 – 151. 18. Троне К. Л. Развитие аббревиатур в украинском языке: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук : спец. 10.661 «Языки народов СССР» / К. Л. Троне. – Львов, 1970. – 20 с.

Кучма О.І., к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНІ ЧАСТКИ ЯК ЗАСІБ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКИХ ЧАСТОК ТА ЇХНІХ УКРАЇНСЬКИХ ВІДПОВІДНИКІВ)

В статті представлено емоційно-експресивні частки німецької мови як засіб мовної економії на рівні висловлювання. Вони дозволяють мовцю згорнути певну картину світу і найекономнішим способом передати інформацію адресату. Переклади з художньої літератури демонструють проблеми, які виникають при декодуванні та відтворенні цієї інформації.

Ключові слова: мовна економія, емоційно-експресивні частки, пресупозиція, ілюктивний акт, код.

В статье представлены эмоционально-экспрессивные частицы немецкого языка в качестве средства языковой экономии на уровне высказывания. Они позволяют свернуть определённую картину мира и самым экономным способом отправить информацию адресату. Переводы художественной литературы демонстрируют проблемы, возникающие при декодировании и воспроизведении этой информации.

Ключевые слова: языковая экономия, эмоционально-экспрессивные частицы, пресуппозиция, иллюктивный акт, код.

The article presents the German modal particles as a means of linguistic economy on utterance level. They enable the speaker to convolute a certain picture of the world and to